

Olgeta skam

Toksave blong kipim mani blong yu i sef

Toksave ia hemi givim infomesen long saed blong ol skam we oli save hapen plante mo olsem wanem yu mo mani blong yu i save stap sef.

Ol kontent

Eniwan i bin skamem yu?	01
Ol impoten infomesen blong protektem mani blong yu	02
Ol skam fon kol	03
Ol skam we oli kam ovasi o longwe	04
Ol skam we i giaman se hemi wan bank o wan sevis	05
Ol skam blong kad	06
Ol skam blong invesmen	07
Ol skam blong fren o blong giaman frensip	08
Ol mein poen blong toksave ia	09

Eniwan i skamem yu?

Wanem blong mekem

1. Yu no mas weit, yu mas ringim mifala long 0800 269 296 (intenasional +64 4 440 3142, maet yu mas pem jaj blong fon).
2. Stopem storian wetem man o woman we i stap skamem yu. Blokem namba blong olgeta o imeil blong olgeta.
3. Sipos yu ting se maet oli stilim ol infomesen blong kad blong yu, blokem o kanselem kad blong yu hariap long *ANZ Internet Banking* o long *ANZ goMoney* ap o yu ringim mifala mo bae mifala i kanselem. Jekem gud ol aktiviti long akaon blong yu se yu nomo yu bin mekem ol transaksen we i stap.
4. Jenjem ol paswod blong yu. Yusum wan difren divaes we i no gat risk se bae eniwan we i mekem skam hemi save go long hem, o sipos ol akaon blong yu oli lok, ringim ol oganaesesen blong ol akaon blong helpem yu.

Hemi impoten se yu mas

- Askem wan famili o fren we yu trastem olgeta blong oli helpem mo sapotem yu.
- Ripotem skam ia long eni narafala bank o oganaesesen we yu yusum mo sipos i gat nid, talemaot long ol Polis blong Niu Silan o *CertNZ*.

Go long *ANZ Scams and Fraud hub* blong jekem ol skam we i stap hapen, anz.co.nz/scams

---

Ol toksave blong protektem mani blong you

1. Sipos yu no trastem wan samting yu no wari; sipos yu no sua long wan samting, tekem taem blong tingbaot mo toktok long wan fren we yu trastem o wan famili, sipos yu no sua.
2. Yu mas lukaot taem se yu kasem ol fon kol we yu no bin ekspektem, from se samtaem ol man we oli skam oli priten se oli wok long ol ril oganaeseses. Kontaktem oganaeseses long namba we oli putum long publik infomesen blong jekem sipos hemi wan tru fon kol o sipos oli talem se oli ANZ, hangap long olgeta mo ringim mifala long 0800 269 296 o long ANZ *goMoney* app.
3. Yu no mas klik long ol link o daonlodem ol atajmen blong ol imeil, teks, o mesej we yu no save.
  - Yu mas lukaot sipos yu stap weit long wan invoes blong i kam tru, from se olgeta we oli skam oli save faenem. Hemi impoten blong yu jekem sipos yu stap pem stret man o oganaeseses. Hemi gud sipos yu kasem olgeta tru long stret fon namba we yu save gud, blong jekem se oli sendem wan invoes long yu mo ol infomesen blong bank oli stret.
  - Taem se yu stap mekem peimen, jekem se nem mo akaon namba oli maj wetem man we yu wantem pem, mo yusum *Confirmation of Payee*.
  - Sipos yu luk ol imeil o mesej we i kam long wan man o oganaeseses we yu no save, yu mas dilitim.
4. Yu no mas klikim ol link blong go long *Internet Banking*. Yu mas raetem ful adres (www.anz.co.nz) long intanet browsa blong yu.
5. Yu mas neva serem o konfemem ol paswod, kredit kad, intanet banking o ol infomesen blong *goMoney*, o ol kod namba we yu risivim long teks sipos yu kasem wan fon kol o tru long wan link long imeil o teks.
6. Yu mas neva letem wan man i aksesem divaes blong yu o lisen long olgeta sipos oli talem se yu mas instolem o daonlodem wan softwea

Ol skam fon kol

Taem se yu sek se eniwan i ringim yu mo i stap askem ol infomesen blong yu, samtaem oli save aksesem mani blong yu.

Ol saen blong luksave ol skam ia

Man we i stap skamem yu maet i talem se blong yu kipim ol akaon mo mani blong yu i sef yu mas:

- Muvum ol mani blong yu i go long wan narafala akaon
- Givim ol infomesen blong yu o infomesen blong bank long olgeta, olsem infomesen blong kredit kad, o namba blong *Visa Secure*
- Jekem wan transaksen long akaon we hemi no klia o bae oli talem se bae yu kasem wan rifand
- Mas gat ol kas mani, ol kad mo ol PIN namba i redi blong oli pikimap long haos blong yu
- Helpem olgeta blong kasem ol man we oli stap skam o ol staf blong bank we oli stap stilim mani, mo blong mekem hemia yu mas sendem mani long Niu Silan o long ol akaon ovasi
- Setemap wan akaon blong kriptokarensi o wan nara kaen akaon.

Ol impoten infomesen

- Sipos eniwan i ring mo i askem ol infomesen blong yu, yu hang ap nomo long hem.
- Sipos yu ting se maet hemi wan stret rikwes, ringim bak olgeta long stret namba we oli listim long pablik.
- Yu mas talem no sipos wan i askem se yu pem ol debit kad we i gat mani long hem, *gift kad*, kriptokarensi, kad blong *iTunes*, o yusum ol ejensi we oli stap muvum mani.

Ol skam we oli kam ovasi o longwe

Taem se wan man hemi aksesem divaes blong yu (olsem smatfon, tablet o komputa), hemi minim se maet oli save aksesem *Internet Banking* blong yu o *goMoney* ap blong yu, stilim ol infomesen blong yu o ol infomesen we i stap lo divaes ia, o giaman se oli yu.

Ol saen blong luksave ol skam ia

Ol man we oli stap skam bambae oli ring, teks o imeil blong talem:

- Yu gat problem wetem koneksen blong intanet blong yu
- Divaes blong yu i gat problem o i gat nid blong fiksime wan samting
- Yu mas daonlodem wan fael o wan ap blong fiksime problem
- Wan man i stap skamem yu, mo olgeta i save helpem yu
- Oli luk samfala transaksen long akaon we i no stret mo oli save helpem yu blong stopem.

Olgeta we oli stap skamem yu maet oli givim ol instraksen long yu o talem se bae oli helpem yu tru long proses, olsem blong log in long *Internet Banking* o *goMoney* blong yu.

Ol impoten infomesen

- Neva letem ol man we yu no save olgeta oli go long divaes blong yu.
- Neva sevem ol paswod blong *internet banking* o ol infomesen blong login long browsa.
- Yu no daonlodem ol ap, ol fael o ol softwea sipos eniwan i kontaktem yu mo talem long yu blong mekem. Toktok long wan famili we yu trastem o wan fren sipos yu no sua.

Ol skam we i giaman se hemi wan bank o wan sevis

Taem se wan man i traem blong trikim yu blong yu givim infomesen o mani, tru long ol teks o ol imeil.

Ol saen blong luksave ol skam ia

- I talem se yu mas pem wan samting, olsem '*pay your toll*' tru long wan link.
- Oli hariap long yu, blong yu mekem kwik, olsem, 'ol akaon blong yu oli lok'.
- Fasin we oli raet inogud mo oli mekem mistek long ol leta.
- Ol imeil we oli kam oli rong o yu luk se imeil adres i no stret.
- Ol teks oli kam long ol namba blong ovasi.
- Ol mesej we oli talem se yu mas 'konfemem' or 'apruvum' ol infomesen blong akaon we maet i 'lus' o wan man i 'stilizim' , o yu nid blong 'apdeitem'.
- Ol link blong ol giaman websaet we yu luk olsem se oli ril mo ol atajmen we oli save daonlodem vaeres long divaes blong yu.

Ol impoten infomesen

- No klik long ol link long ol teks o imeil we yu no bin ekspektem.
- Askem wan famili o wan fren we yu trastem hem, sipos yu no sua, o ringim kampani long namba we oli listim long pablik blong jekem sipos hemi ril wan o no.

Blokem o kanselem kad long Internet Banking o long goMoney. Blong mekem hemia, jekem anz.co.nz/guides

Ol skam blong kad

Taem se wan man i stilim mo yusum kad blong yu o ol infomesen long kad. Yu mas save se, olgeta we oli mekem skam oli no nid blong holem kad blong yu blong oli save yusum mo stil.

Ol saen blong luksave ol skam ia

Maet yu luk se:

- Ol imeil we yu no bin ekspektem, ol teks, wan man o woman i ring mo askem ol infomesen long kad
- Ol transaksen long akaon oli soem se i bin gat mani i go aot long ol ples o stoa we yu no luksave.

Ol impoten infomesen

- Jekem ol aktiviti long akaon oltaem blong mekem sua se yu nomo yu mekem transaksen.
- Yusum wan pin namba o kod we i jenis oltaem long *goMoney* ap taem se yu pem ol samting onlaen, afta sipos wan man i faenemaot ol infomesen long kad, bae oli no save pem fulap samting.
- Yu no mas talemaot PIN kod blong yu. Yu no mas raetem mo yu mas mekem se i hemi had blong faenemaot.

- Yu no mas givim namba blong kredit kad, ekspaei deit, CVV kod, mo/o ol *Visa Secure* kod long wan man we i ring, imeilem, mesejem (long sosol midia), o i teksem yu. Hemia i minim tu ol otomatik voes mesej we oli talem se yu mas pem wan kaon o bae oli rifandem bak akaon blong yu.
- Yusum wan difren PIN long evri kad blong yu, olsem, *ANZ Visa Debit* o kredit kad, *goMoney* o banking long fon.
- Sipos kad blong yu i lus, o oli stilim, blokem mo kanselem wantaem long *Internet Banking* o *goMoney*, o ringim mifala.
- Go long ol settings blong kad long *goMoney* blong jenjem olsem wanem nao yu yusum kad mo mobael walet blong yu. Yu save onem mo ofem onlaen shopping, pem samting ovasi, ol samting we yu pem we yu no go long sto, mo ol transaksen blong gambling onlaen.

Ol skam blong invesmen

Wan giaman janis blong mekem mani we yu faenem onlaen o wan man i talem long yu blong yu inves long hem.

Ol saen blong skam ia

Wan man i invaetem yu, o yu faenem onlaen, wan janis blong:

- Pem samfala sea blong wan kampani
- Investem samfala mani long wan diposit
- Inves long wan sistem blong jenjem ol mani ovasi
- Inves long ol gol o ol narafala preses metel olsem
- Inves long ol propeti
- Pem ol kriptokarensi.

Plante taem bambae oli hariap long yu, bae man we i skam i traem blong fosem yu blong tekem kwik aksen blong yu no mestem janis.

Ol impoten infomesen

- Bifo yu investem ol mani, jekem gud oganaesesen, invesmen ia, mo olgeta man we oli stap oganaesem. Lukaotem ol infomesen long ol narafala ples, olsem ol ejensi, ol ofisa blong faenans, mo ol gudfala nius ejensi we yumi trastem.

- Bifo yu mekem wan disisen, toktok long wan advaesa blong faenans we hemi gat laesens o wan man we i wok long saed blong invesmen.
- Yu mas tingbaot oltaem, sipos wan invesmen hemi gud we i gud mo yu jes no bilivim, maet i minim se yu no sud bilivim.

Lukaotem gud mani blong yu

Yu no mas trastem ol invesmen we oli kam long:

- Wan oganaesesen we i no rejista wetem ol ejensi o i no givim ol klia mo stret infomesen
- Yu sek se wan man o woman i ring, yu luk ol pos long sosol midia o ol sosol midia mesej we i askem frensip, be afta i askem mani o blong yu inves.

Yu mas lukaot sipos oli kontaktem yu blong karem bak ol mani we i go finis long ol invesmen.

Ol skam blong fren o giaman frensip

Taem se wan man o woman i traem blong mekem se yu trastem hem mo i trikim yu blong givim mani long olgeta.

Ol saen blong luksave ol skam ia

Sipos yu mitim wan man o woman onlaen, maet oli:

- Talemaot hariap se oli admaerem yu o lavem yu
- Bae oli talem wan stori we bae yu sori long olgeta blong yu givim mani long olgeta – bae oli askem smol nomo festaem
- Bae oli giaman mo mekem ekskus se oli no save mitim yu
- Talem se oli wok ovasi
- Ofem kamera o mekem vidio i no klia sipos yu mekem vidio kol.

Ol impotem infomesen

- Ol skam blong fren oli save hapen long eniwan, mekem se hemi impoten se yu lukaot taem se yu jat wetem ol man mo woman onlaen.
- Toktok long wan famili o wan fren we yu trastem hem sipos yu no sua mo yu wari long wanem wan fren o wan we yu stap frenem onlaen i stap askem.

Ol mein poen blong toksave ia

Toktok long wan famili o fren we yu trastem hem.

Ofem fon sipos wan man o woman i ring mo askem informesen blong yu.

No klik long ol link long ol teks o imeil we yu no bin ekspektem.

Yu mas neva letem se eniwan we yu no save hem i aksesem divaes blong yu.

Mekem wan sikret toktok o kod wetem famili blong yu blong jekem sipos hemi rili famili blong yu.

Yusum ol ekstra samting blong protektem yu olsem, *OnlineCode* o *Voice ID*.

No letem se eniwan i fosem yu blong disaedem wan samting hariap.

Jekem ol transaksen blong yu oltaem.

Blong lukaotem gud ol infomesen blong bank mo ol divaes blong yu, yusum ol paswod mo ol PIN we oli had blong faenemaot. Yu no mas sevem kastoma namba, ol paswod o ol PIN onlaen o long ol divaes.

Jekem gud ol rikwes blong ol infomesen blong yu o mani - kontaktem oganaesesen long stret namba blong olgeta.

Wan i bin skamem yu, o yu wantem faenemaot moa long saed blong ol skam mo olsem wanem nao blong lukaotem gud mani blong yu?

 Go long anz.co.nz/scams

 Ringim 0800 269 296

 Go long eni bank blong ANZ

Oli pepa ia hemi blong infomesen nomo. Blong jekem ol raet blong yu mo olgeta infomesen mo kondisen oli stap long ANZ goMoney mo ANZ Internet Banking. Lukluk long Electronic Banking Conditions, ANZ Credit Card Conditions of Use mo ANZ Visa Debit Card Conditions of Use blong save hao nao yu save stopem eniwan we oli nogat raet blong yusum o aksesem goMoney mo/o Internet Banking, we hemi stap long anz.co.nz, o long eni bank blong ANZ. iTunes hemi blong Apple Inc., mo oli registarem long U.S. mo ol narafala kaontri mo ol rijen.

Evri stori oli mekemap nomo. Oli nem mo wanem i hapen oli mekemap nomo. Sipos yu ting se yu luk save eniwan o aktiviti, hemia hemi wan mistek nomo.